FISKIMARKIÐ

»... Føroyar vuksu til vídd og mæti við verk og vísindi miðamansins«

Í hesum døgum tingast Føroyar og Bretland um markið millum londini bæði. Fyrst í sjeytiárunum fluttu strandalond fiskimarkið út á 200 fjórðingar. Á leiðum millum lond, ið vóru styttri enn 400 fjórðingar, skuldi miðlinjan vera mark. Miðlinjan millum Føroyar og Bretland er ongantíð endaliga ásett. Semja er ikki um, hvar henda linja skal setast. Føroyingar halda seg til miðlinjuprinsippið út frá okkara beinu grundlinjum. Í dag umskarast tann linjan, sum bretar krevja og tann, sum føroyingar krevja við eini gráari leið ímillum. Bretar siga seg hava krav um mark longur norður á føroyska landgrunnin. Men hvat er í roynd eitt mark á sjónum? Hvussu hava hesi mark gjøgnum tíðirnar verið sett og hvussu hava tey verið vird? Hesum greiðir okkara serfrøðingur í havrættarmálum, vágbingurin Dánjal Nolsøe frá í dag. Meðan tað áður bert var talan um fiskatilfeingi í tí havøki, fiskimarkið fevndi um, er nú talan um ráevni í undirgrundini. Og oljan er dýr!

Pól á Kletti

Tað var gamalt, at handilssæti kannaðu sær havleiðir, sum teirra menn nýttu í sigling og handilsskapi og vóru fyrstir um, eitt nú Týrus í Fønikia, síðan var tað Athen í gamla Hellas og Kartago og eisini aðrir býir báðumegin Miðjarðarhavið, so trongligt var tá ið Róm fór at taka til sín, og tað mundi ikki heldur vera uttan grund, at fyrsta royndin at fáa tjóðir at ganga undir reglu um frítt hav kom haðani. Men tá ið Róm hevði lagt Egyptalandi undir seg ár 30 f.o.t., vóru rómverjar fyrstir at kanna sær Miðjarðarhavið sum sítt hav (Mare Nostrum = okkara hav).

Og upp gjøgnum miðøldina vant tað upp á seg at leggja undir seg havleiðir, á odda vóru stóru handilsstaðirnir í Italia – Venedig: Adriatarhavið, Genova: Liguriska Havið. Fyri norðan kannaði Noregs kongur og seinni hinir dansk-norsku kongarnir sær havið alt millum Noregs og Grønlands. Hildið var, at Grønland var landfast við Bjarmaland (Rusland) og Noreg; botnurin á hesari almiklu buktini var tann í kvæðunum tiltikni Trøllabotnur, ið má ætlast at vera núverandi Svalbarð. Soleiðis verður tikið til um Gongu-Rólv tá hann við knørri sínum á ferð norðuri í havi viltist av leið:

Tá tók at bendast í breiðum báti,
skulvu borð og bitar,
viltust norð í Trøllabotn
har gekk teimum súrt við slitur.

Og seinni...

Seks vetur var hann í Trøllabotnum
út í risans runni,
inntil tann hin gevndu,
tá legði hann ást við Svannu.

Danmarkar kongur kannaði sær Eystrasalt, og sum norskur kongur kannaði hann sær rættin til gamlan norskan sjógv, havleiðirnar millum Noreg, Føroya og Íslands. Tí var tað, at Eirikur kongur úr Pommern í 1429 legði toll á hvørt skip, sum legði leiðina gjøgnum Oyrasund inn í Eystursjógvin. Hesin tollurin varð róptur oyrasundstollurin og varð kravdur til 1857, tá ið lond gingu undir at rinda 60 mió. kr. einaferð móti at Danmark helt siglingarleiðina við vitum og øðrum leiðvísarum. Kronborg stendur har mót munnanum sum minni um eitt kongaligt lunnindi í 430 ár.

Fyrst at leggja undir seg tær stóru havvíddirnar í Atlantshavi vóru Spánia og Portugál. Christoffer Columbus var fyrstur um hav til Vesturindia í 1492. Hann var føddur í Genova, men gjørdur út í Spánia. Vasco da Gama fór suður um Afrika í 1498 og Magellan suður um Amerika 1520. Teir vóru báðir portugálsmenn, og tí kannaði Portugál sær teirra farleiðir – tær syðru havleiðirnar sum Spánia tær norðaru.

Tá ráddi um sigling og handilsskap; men teir, sum kannaðu sær sjógvin sum fyrstir á honum, vóru tó einki langt skifti einsamallir á honum. Sjóræning var gamal og gyltur vinnuvegur, og haraftrat var kapring lógligur vinnuvegur; kongur gav monnum loyvisbræv at sigla sum kaparar; í 1856 var hesin vinnuvegur forbjóðaður við millumlandasáttmála, sum undirskrivaður var í París.

Í hesum sambandi kunnu tveir mans, sum vóru at kalla javnaldrar og líkir í so mongum lutum: bretin Francis Drake (1540-96) og føroyingurin Magnus Heinason (1545-89) nevnast. Drake reikaði víða um høv, næstur Magellan runt knøttin og gjørdi spániumonnum miklar ónáðir sum sjórænari og hevði heimaftur gyltan farm av sponskum gulli og dýrgripum, ríkaði Elizabeth drotning upp, og tað var í grundini hann, sum við sínum listum gjørdi enda á tí stóra flotanum, sum Spánia skuldi nýta til innrásina í Onglandi 1588. Magnus Heinason hevði mong brøgdini á baki, tá ið hann noyddist av landi og fekk sær tilhald í Enkhuysen í Norðurhollandi í 1585-87. Longu 7. juni 1858 fekk hann kaparabræv frá Moritsi av Orania. Mistók seg í fyrstu atløgu, men gjørdi skjótt kvettið, legði eftir enskum farmaskipi, skipaði farmin inn í sítt egna skip, *Svanin*, og fór til Bergens við honum, men ilt stóðst av hesum vinnuvegum.

Norðaru provinsirnar í Hollandi høvdu tikið við arvinum eftir teir gomlu frísarnar sum siglandi menn og í handilsskapi; í 1600-árunum var skipaflotin stórur, ikki færri enn 900 størri handilsskip og eini 3000 fiskiskip, men ræsurnar vóru trongar. Tað var tí náttúrligt, at spurningurin kom upp av álvara um frítt at fara um høv júst í Hollandi.

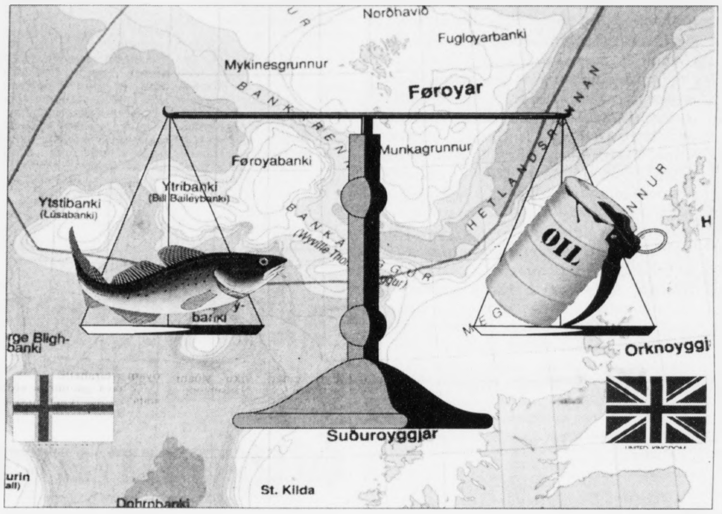

Frælst hav og stongt hav

Tað var hollendingurin Hugo Grotius, føddur í 1583, rætslærdur og heimspekingur, sum við verki sínum Mare liberum í 1609 ruddaði slóð fyri orðaskiftinum um fræls rættindi hjá londum á havinum.

Aftursvar fekk hann úr Onglandi frá John Selden, føddur í 1584, ið eisini var rætslærdur og heimspekingur, við verkinum Mare clausum, sum kom út í 1635, eitt verk, sum var nýtt tá ið Ongland setti stongsulin fyri siglingini (The Act of Navigation) í 1651, sum stóð við í eini 200 ár (loyvt var bert útlendskum skipum at flyta farm úr egnum landi).

Vágbingurin Dánjal Nolsøe, fyrrv. landsrættardómari, er serkønur í havrættarmálum. Hann hevur tikið lut í øllum teimum trimum havrættarstevnunum, sum ST hevur fyrireikað (í 1958, 1960 og seinast árini 1972-82), alla tíðina umboðandi Føroyar. Og hann er limur í teirri felags føroysku-donsku nevndini, sum nú tingast við bretar um markið millum Føroyar og Bretland. Dimmalætting hevur vent sær til hansara at fáa marknahugtakið greinað og greiða frá, hvønn týdning, tjóðir upp gjøgnum tíðina hava lagt í hetta at seta mark á sjónum.

– »Mare clausum« og »mare liberum« eru tvey orð úr teirri tíðini tá ið latín var felags ritmál hjá vísindamonnum. Tey lýsa aðalgongdina í hinari europeisku sjómarkssøguni. Beinleiðis týdd merkja tey »stongt hav« og »frælst hav«. Í 16. og 17. øld fór hugsjónin um »frælsi á havinum« at taka seg upp, eina mest tí, at tað nú var stórveldunum meira at gagni at sigla óhappað til Amerika og onnur nýggj lond handan hav enn at hava einarætt til høvini heima í Europa. Tað hóskaði ikki saman at krevja mare liberum úti hjá øðrum og mare clausum heima hjá sær sjálvum. So líðandi minkaði hitt stongda heimahavið inn til eitt mjáari belti fram við landi, ið fekk navnið sjóterritorium, sigur Dánjal Nolsøe.

Snúgva vit okkum til fiskirættindini í eldri tíð, dagar eitt tvørdømi undan. Hesi rættindi fylgja ikki leiðini frá mare clausum til mare liberum. Í miðøldini og langt upp í nýggjari tíð – við øðrum orðum í mare clausum tíðini – var hin almenna reglan í Europa, at fiskiskapur heilt inn í klettin var loyvdur einum og hvørjum, útlendingum eins væl og innlendingum. Ikki fyrrenn í mare liberum tíðini kom fiskiskapur innan mark at vera bannaður fyri útlendingar.

– Tá ið felagsmarknaðarlondini – nú ES – vildu taka av øll fiskimørk sínámillum til eitt felags búskaparligt øki, við ávísum, avmarkaðum undantøkum, hevur ein tílík skipan sostatt gamlan søguligan botn í Europa. Men gloymast má ikki, at hin gamla europeiska reglan um fiskifrælsi á havinum alla tíðina hevði undantøk. Norðastu londini í Atlantshavi hava ongantíð játtað úlendingum fult fiskifrælsi. Hesi undantakslond eru frá gamlari tíð Noreg og tess hjálond í Atlantshavi (Ísland og Føroyar) og Skotland og skotsku oyggjarnar, sigur Dánjal Nolsøe.

Hann vísir á, at orsøkin til hetta er, at fiskiskapurin hjá fólkinum í hesum londum hevði ein heilt annan týdning enn hjá fólki yvirhøvur í Danmark og í Onglandi. Ein týðandi partur av útkomuni hjá norðbúgvum og skotum var úr sjónum. Fiskiskapur var ikki ein hjávinna hjá hesum fólki sum hjá dønum ella ein ídnaður millum annan ídnað, sum talan var um ávísum enskum býum í miðøldini. Norðmenn, føroyingar, íslendingar og skotar høvdu teirra dagliga yrki á sjónum. Her fingu teir sítt dagliga breyð.

Henda serstøðan hjá teimum kørgu londunum fyri norðan hevur havt avleiðingar heilt upp í okkara tíð. Norski altjóðaløgfrøðingurin Arnold Ræstad sigur hesa serreglu hava norskan uppruna og er komin til Skotlands við norskum innflytarum. Stórsøguligan týdning fekk hon, tá ið Skotland og Ongland í 1603 gjørdust eitt ríki undir Jákupi kongi I. Eins og onnur europeisk lond hevði Ongland játtað útlendingum fiskifrælsi. Helst eftir skotskum fyridømi setti Jákup bann hjá fremmandum at fiska við Onglands strendur.

Hetta íspann eitt aldargamalt stríð við fleiri bardøgum millum Ongland og Holland, sum frá gamlari tíð hevði ríkið fiskiskap undir Onglandi, serliga eftir sild. Tann hollendski fiskiflotin var risastórur, í minsta lagi 2.000 skip við 20-30.000 fiskimonnum umborð, og hann fiskaði heilt norður til Hetlands.

Dánjal Nolsøe sigur, at hesin hollendski fiskiskapurin undir bretsku oyggjunum kom óbeinleiðis at fáa týdning fyri Føroyar.

Vernd móti útlendskari veiði

– Hin bretski fiskiskapurin í Norðuratlantshavi er gamal og hevur ið hvussu er verið í fimtandu øld. Tað tykist sum onglendingar hava mest leitað til Íslands og skotar mest til Føroya. Dømi eru um, at hesin fiskiskapur undir Føroyum hevur vundið uppá seg fyrst í seytjandu øld, um sama mundið sum stríðið millum bretar og hollendingar tók seg upp, sigur Dánjal Nolsøe og vísir á, at føroyingar í 1615 skriva Christiani IV bræv við umbøn um verju móti enskari og skotskari ránsveiði nær landi – á firðum og sundum.

Chr. IV vendir sær til Jákups I, sum legði málið inn fyri hitt skotska ráðið (»The Privy Council of Scotland«). Ráðið stevndi saman umboðsmonnum fyri teimum skotsku býunum, sum plagdu at luttaka í føroyafiskiskapinum. Upplýst var, at skotar fóru til Føroya av neyð, tí at hollendingar komu við 2.000 skipum um árið og fiskaðu inn til eina míl frá Orknoyum og Hetlandi.

Munur var á fiskiskapi undir Íslandi og undir Føroyum. Enskir fiskimenn kundu av longum royndum halda, at fiskiskapur undir Íslandi var fríur, men skotskir fiskimenn afturímóti vistu heimanífrá, at so var ikki undir Føroyum, og tað fingu føroyingar svart uppá hvítt í forboðnum, sum Jákup kongur í 1618 gav skotum móti at fiska undir Føroyum innan fyri landkenning (samb. »Proclamation prohibiting the Scottish liegies from fishing within sight of the Isle of Faroe«), av tí, at hesin fiskiskapur samb. fólkarættinum bert mátti takast av íbúgvum Føroya og øðrum tegnum danska kongsins. Hetta hóskar væl til gomlu regluna um, at føroyingar áttu einarættin til sínar fiskileiðir uttan mark úteftir – søgulig rættindi, sum føroyingar eru einsamallir um á hesum leiðum.

Tingingar vórðu uppaftur tiknar í 1620 um fiskiskap og handil, og sáttmáli varð gjørdur 29. apríl 1621. Hesin sáttmáli gjørdi tó onga broyting í viðurskiftunum hjá enskum fiskimonnum. Teir høvdu roynt í mong ár undir Íslandi uttan loyvi, og nú hildu teir fram við loyvi frá kongi, men tó ikki nærri landi enn 8 fjórðingar.

Undir Føroyum afturímóti var eingin spurningur um mark í fjórðingum úr landi. Her galt tað um landgrunnin allan sum hann var (smb. »sight of land« ella landkenning). Tað tykist eisini prógvað í »instruks«, sum lensharrin Friedrich von Gabel gav eiðismanninum Nielsi Zachariassen sum strandvørði 3. mai 1698 fyri »... alle fiskemed fire mil [16 fjórðingar] nær omkring landet og længere i søen om muligt er...«. Tað var landgrunnurin, sum verjast skuldi móti útlendskum fiskiskapi (loynihandil var allar dagar annar tráðurin í siglingini), so tað rímar væl við gamla hugsan um rættindi til grunnin sum áður nevnt. Eisini donsk herskip fingu somu boð, og so seint sum í 1850'unum at halda útlendingum uttan fyri 16 fjórðingar úr landi.

Um 1750 fóru Norðurlond at nýta eitt sjómark uppá 1 míl (4 fjórðingar), fyrst bert sum friðarmark, men so við og við sum alment sjómark. Nakað seinni varð eitt sjómark uppá 3/4 míl (3 fjórðingar) tikið í nýtslu av londum sum Stóra Bretlandi, USA og Fraklandi.

– Hetta markið er grundað á hina sonevndu »goturskotslæruna« – fólkarættarlæruna um, at sjómarkið eigur at liggja so langt úti sum goturstykki bera av landi, sigur Dánjal Nolsøe og minnir á, at norðurlendska 4 fjórðinga markið einki samband hevur við hesa læruna og tí heldur ikki við 3 fjórðinga markið.

Eftir eitt rættarmál um eitt skip, sum varð tikið upp undir krígnum millum Danmark og Ongland fyrst í 19. øld, sendi Fríðrikur VI kongur 1812 soljóðandi boðskriv:

»Vi ville allernådigst have fastsat som regel i alle de tilfælde, hvor spørgsmål er om bestemmelsen af vor territorialhøjheds grænse ud i søen, at denne skal regnes indtil den sædvanlige sømils afstand fra den yderste ø eller holm fra landet, som ikke overskylles af søen; hvorom samtlige vedkommende de ved rescript ville blive at instruere.«

Hetta boðskriv varð kunngjørt fyri viðkomandi rættum og embætismonnum, men ikki prentað. Helst sipaði tað bert til friðarmarkið, ikki il fiskimarkið. 1 míla (4 fjórðinga) markið gjørdist tó skjótt alment sjómark í Danmark og Noregi – eisini fyri fiskiskap. Í Noregi var hetta markið vorðið alment um 1830.

Í hesum sambandi sigur Dánjal Nolsøe tað vera forvitnisligt at geva gætur, at donsk orlogsskip heilt upp til 1850-árini fingu fyriskipan um, at fiskimarkið uttan um tær donsku oyggjarnar í Norðuratlantshavinum var uppá 4 míl (16 fjórðingar).

Føroyingar gingu ikki undir fast fiskimark

Við hinum sonevnda norðsjóvarfiskisáttmálanum frá 6. mai 1882 varð 3 fjórðinga markið avrátt sum fiskimark í Íslandi fyri Stóra Bretland, Týskland, Belgia, Holland og Danmark. Noreg og Svøríki vóru uttanfyri.

Seinast í farnu øld byrjaði bretska trolveiðan í Norðsjónum. Eftir nøkrum árum fór fiskamongin har at minka, og leitað varð so longur burtur, til Íslands, Biscayavíkina, Spania, Portugáls, Franska Vesturafrika og Barentshavið.

Í 1880-árunum fóru bretar at royna við línu undir Føroyum við guvudrivnum førum. Kalvin tók tá at minka nógv. Um summarið komu fyrstu trolskipini til Føroya, og tað í stórum. Nakað nógv útlendsk skip mundu hava verið undir landi – loynihandilsskip sum fiskiskip – tá ið Niels Zachariassen av Eiði fekk sjóverjuna undir hond í 1698, og aftur í 1898, tá ið enskir trolarar vóru tættir undir landi. Úr onkrari føroyskari bygd sóust 40 skip trola í senn nærindis landi. Støðan var so hættislig, at løgtingið ein sunnudag í advent samtykti at leiga skip sum verjuskip, og at siga hvørt oyra úr tingsins grunnum varð játtað til endamálið. Men tá kom verjuskipið »Guldborgsund« árið eftir – 1899.

Í løgtingsnevndaráliti frá 1898 er støðan lýst soleiðis:

»Skibene går aldeles rationelt til værks. Et antal af en halv snes skibe lægge sig i rad ikke fjernere end at redskabene ikke komme i kollision med hinanden, hvorefter trawlingen sker i samme retning for dem alle. Da garnet kun har en maskevidde af ca. 1 tomme, optager trawlet alt, hvad der findes på dets vej, lige fra den største helleflynder til den mindste fiskeyngel. Den yngel, som garnet ikke fanger, bliver enten knust af trawlbommen eller ødelagt ved at presses ind mellem den i garnet værende fisk. ... Det tegnede i forsommeren til en god fangst af kuller i farvandet ved den nordlige del af øerne; men den er totalt mislykket som følge af trawlernes virksomhed. Der er al mulig grund til at antage, at dette vil være føleligt i de pågældende bygder; thi kullerne have hidtil ved at tørres og opbevares til vinteren udgjort den overvejende del af føden, når uvejret i længere tid ikke tillader bådene at søge søen. For dampskibenes dristighed har i sommer ingen grænse været; de arbejde tæt ved land og inde på fjordene, således i sundet mellem Strømø og Østerø, hvor afstanden mellem landene ikke er mere end 1/8 mil. Rundt omkring fra kommer der da også nu klager i høje toner over de fremmedes fiskeri, og det er heller ikke uden ængstelse, at man kan se fremtiden i møde. Sommerfiskeriet er mislykket. Forrådskælderne ... ere tomme, og vinteren står truende for døren med udsigt til den samme fiskemangel som i sommer. Også vårfiskeriet, som skal give penge til indkøb til handelen, må befrygtes ødelagt for kommende år.«

Ringa skilið lýsir skaldið Jógvan Dánjalsson – Kvívíkar Jógvan – soleiðis í Trolaratáttinum:

Bæði um dagar og nætur
ræna teir um vára strætir,
náttin, tað hon myrkir,
teir styrkir
Trolið verður sett,
veiðir hvítt og reytt,
livandi og deytt.
Teir frá botni sjabba
hvønn krabba,
føra heim á Bretland til abba.

Alt hetta ránsmannaræðið
verður okkum føroyingum skaði,
sum teir hervið blíva
at dríva;
hvør ger sum hann vil,
her er einki skil,
tá ber teimum til,
hvat vit so enn biðja og siga,
noyðast vit at tola tann sviða.

Tað mundi mangan kennast føroyingum hart, at útlendingar trároyndu grunnin, sum føroyingar áttu, og ongin kundi sigast ringur fyri tað, at hann hevði ilt eyga til teirra, sum gingu hansara vinnuvegi ov nær ella eisini øvundaði teir, sum vóru teim fremri. Tað mundi eisini kennast sum ónáðir, tá ið føroyingar av álvara fóru at royna undir Íslandi frá skipi ella til lands. Dømi eru onkur, sum benda tann vegin, eitt nú í altingstíðindum 1875, har umrøddur er fyrispurningur til landshøvdingan viðv. løggávu um útlendskan fiskiskap við Íslands strendur.

Dánjal Nolsøe sigur, at meðan Ísland var saman við Danmark, høvdu føroyingar sum danskir ríkisborgarar somu fiskirættindi undir Íslandi sum íslendingar sjálvir. Aftan á 1943 tá ið Ísland varð leyst, varð enn í nøkur ár loyvt føroyingum at fiska innanfyri í Íslandi. Men fyrst í fimmtiárunum varð gjørt av, at føroyingar skuldu fara út um eins og aðrir útlendingar. Hetta økti um áhugan hjá føroyingum fyri fiskimarkinum heima. Mótvegis íslendingum gingu teir sáttmálaleiðina. Meðan teir higartil høvdu havt felags fiskimarkssøgu, dragnaðu føroyingar nú nakað afturúr íslendingum.

Ongland og Frakland hildu hvør sær 3 fjórðingar sum bæði territorial- og fiskimark. Tað vóru eisini hesi bæði londini, sum gingu undan at fáa onnur lond at taka eftir, og 6. mai 1882 gjørdu tey sum nevnt sáttmála við Holland, Belgia, Týskland og Danmark um fiskiskapin í Norðsjónum, men nøkur ár gingu – sløk 20 – til Føroyar og Ísland komu undir somu regluna, tí í 1901 eintust Danmark og Bretland í sáttmála at seta fiskimarkið til 3 fjórðingar undir Føroyum og Íslandi.

Men Poul Petersen, lic. jur., vísir í útvarpsfyrilestri á summarmála 1977 (s.á. sum fiskimarkið varð flutt út á 200 fjórðingar), á, at tað fyri vist kann sigast, at føroyingar ongantíð í søguni eru gingnir undir eitt fast fiskimark. At sáttmálin frá 1901 var bindandi fyri føroyingar sum fyri íslendingar er ein annar spurningur. Tað tykist afturímóti sum føroyingar yvirhøvur bæði fyrr og seinni hildu sær rættindi til landgrunnin, og tað er so týðuliga sagt í tveimum tingmálum serliga

(1898 og 1901):

»En udvidelse af territorialgrænsen til 10 geografiske mil (40 fjórðingar) fra landet, angående hvilken der tidligere er forhandlet i lagtinget, og hvorom tinget i sin tid har haft lejlighed til hos justitsministeriet at andrage, har konventionen [sáttmálin frá 1901] uheldigvis ikke fastlået.«

Tað er sum landkenningin skyggir igjøgnum enn sum áður.

Tað hevur serliga verið nakað ymiskt, hvussu fiskimark var út og inn í gamlari tíð; serliga fyri sunnan var tað yvirhøvur úr flóðarmálanum (samsvarandi rómararættinum) fyri norðan og seinni yvirhøvur úr háfjørumálanum (samsvarandi norrønan fyrndarrætt) og tá kom eisini spurningurin upp at draga linjur eftir landoddum, oyggjum, hólmum og skerjum.

Eldri sáttmálar høvdu onkra regluna, hvussu fiskimark vóru at meta út og inn. Tá galt mest innvikini, oyggjar nær landi o.tl. Vóru eitt nú innvikini víðari enn 2 ferðir víddina á fiskimarkinum, fylgdi tað landinum – eftir norðsjóvarsáttmálanum 1882 to 10 fjórðingar.

Tað var tó ikki fyrrenn í 1951, at fastar reglur vórðu ásettar í altjóða dómstólinum í Haag, men tær vóru tá bert galdandi fyri fiskiskap undir Norðurnoreg.

Boðskapur Trumans

Fyrr løgdu kongar og staðir undir seg havleiðir ella høv, tí teirra menn vóru fyrstir og bestir – t.d. Italia, Spania og Portugál á nýfunnu havleiðunum á døgum Columbusar, da Gamas, Magellans o.a.

Tá var talan um sigling og handil. Seinni tá ið havið í grundini var frítt, ráddi um fiskiskap og hvalaveiðu, og ymisk mark fóru at verða sett fyri nærleika móti landi. Tá var tað sjógvurin, tað, sum livdi í honum ella rak á honum, men vend kom í gongdina sum hon hevði verið í øldir tá ið Truman forseti í sínum boðskapi 28. september 1945 gjørdi londum sum Kanada, Bretlandi, Sovjet-Ruslandi og Mexico greitt, at USA kannaði sær einarættin til landgrunnin, bæði undir og á. Ikki bert tað, sum livdi á honum, men eisini tey virði, sum kundu fáast upp úr havbotninum, uttan at tilskila mark úteftir, men tó ikki út um 200 m dýpi. Tá fór tað eisini at galda botnin.

Ongin tykist hava mótmælt. Mexico tók eisini rættiliga skjótt eftir og síðan so hvørt londini í Suðuramerika og settu tá eisini sum tey fyrstu 200 fjórðinga fiskimark. Reglur vóru tá ongar í fólkarættinum, og tí var millumtjóðafelagsskapurin ST rætta forum at taka málið upp til viðgerðar.

Fundir vórðu nógvir hildnir, eitt nú í Genéve, og trýstið fór tá at vera hart frá ymsum londum eftir eini avgerð, eitt nú úr Íslandi. Ein lógarnevnd (The International Lawcommission) legði fram frágreiðing og uppskot til reglur um fólkarætt, m.a. í spurninginum um fiskimark, vídd, grundlinjur o.a. og haraftrat tilskilaði undantøk.

Lond fóru so líðandi at siga upp millumlanda sáttmálan um fiskimark og flyta út, eitt nú Ísland, sum segði upp sáttmálan frá 1901 í eini samtykt frá 1949. Setti so fiskimarkið út so hvørt: 6, 12, 50 og so endaliga á 200 fjórðingar sum tað fyrsta landið fyri norðan.

Tríggir ST-havrættarfundir høvdu verið, men tá einki spurdist burturúr, fóru lond sjálvi at leggja undir seg sjógv. Føroyingar fluttu út fiskimarkið á 12 fjórðingar á grækarismessu 1964.

Uttan hjallin á sjónum vóru Føroyar ikki bygdar

Útróðurin í Føroyum er óivað eins gamal og búsetingin. Slóðin eftir hesum vinnuhátti er miðanøvnini – tey mongu staðanøvnini á havinum uttan um oyggjarnar. Tað er ein elligamal hugsunarháttur hjá føroyingum, at miðini hoyra landinum til.

Dánjal Nolsøe nevnir eina gamla søgn: Aftan á svartadeyða var fiskaloysi. Tá funnu fáminingar Hákunarhav – ytsta havmið út vestur úr Suðuroynni. Teir høvdu ríkið í tríggjar dagar. »Kastið niður,« segði Hákun heiman Kirkju við bátsfelagar sínar, ið høvdu lagt frá sær, »nú er matur undir.«

– Spurningurin er so, um fólkarættur heimilar londum, ið bert ella eina mest liva av fiskiskapi, ein serligan rætt til fiskimiðini við strendur teirra. Sum vera man hevur megingongdin í fólkarættinum verið lítið ávirkað av viðurskiftunum hjá hesum londum. Hartil hava tey verið ov fjarskotin og smá. Í Genéve hevur spurningurin verið umrøddur. Har var á fyrsta sinni gjørt altjóðasamfelagnum greitt, at slík føri eru til, har hitt umliggjandi havið frá gamlari tíð hevur havt sama týdning sum hitt fasta landið hjá øðrum tjóðum. Í ST-samtykt í Genéve 26. apríl 1958 viðurkendi ráðstevnan sum eina grundreglu, at sertiltøk eiga at verða gjørd m.a. í førum, har tjóðir í framúrskarandi máta líta á heimafiskiskap fyri lívsuppihaldi ella búskaparligum/fíggjarligum framburði – »are overwhelmingly dependent upon coastal fisheries for their livelihood or economic development«, sigur Dánjal Nolsøe.

Tá 12 fjórðinga fiskimark Føroya skuldi ásetast í sekstiárunum, var fólkarættarligi spurningurin havdur á lofti. Málið var nógv kannað av altjóðaløgfrøðingum. Nøkur lond, serliga USA og Stóra Bretland, høvdu ta støðu, at markið átti at dragast uttan um hvørja oyggj sær. Altjóða hevur spurningurin ongantíð verið settur undir atkvøðu. Trupulleikin hevur verið, at oyggjabólkar eru so ymiskir í útsjónd. Í nøkrum liggja oyggjar nær saman, bæði úti í umhvarvinum av bólkinum og innanfyri.

Føroyar eru ein av teimum tættu oyggjabólkunum. Tá fólkarætturin í nøkrum føri skuldi loyva at draga grundlinjur uttan um frítt liggjandi oyggjabólkar, uppfyltu Føroyar minstukrøvini.

– Tað er eyðsæð, at oyggjarnar geografiskt eru ein samanhangandi heild. Tær ganga allar í ein útnyrðing-landsynning og liggja so nær saman, at sjálvt við einum 3 míla marki uttan um hvørja oyggj fyri seg, verður markið ein felags linja, ið sneiðir seg uttan um allan bólkin. Øll sund og allir firðir oyggjanna millum hava støðu sum innari farvøtn ella í prinsippinum somu støðu sum teir firðir, ið skera seg inn í tær einstøku oyggjarnar, sigur Dánjal Nolsøe.

Reglan um beinar grundlinjur fram við strondini ásetir, at linjurnar ikki í nakað munandi mát víkja frá heildarlinjuni á strondini, og at sjógvurin innanfyri grundlinjurnar má vera nóg nær knýttur til landið til at hava støðu sum innari farvatn. Henda reglan hevur beinleiðis týdning fyri skergarðar sum t.d. hin norska. Eftir eini samsvarsavleiðing heimilar reglan eini skipan av beinum grundlinjum uttan um ein tættan, vágskornan oyggjabólk sum Føroyar við millumliggjandi innari farvøtnum.

Longsta linjan, ið gongur frá Bispinum suður á Flesjarnar, er uml. 60 sjómíl. Dánjal Nolsøe vísir á, at ein meginstuðulin fyri teirri longu linjuni var at finna í grein 4, deild 4, í Genévesáttmálanum frá 1958 um fiskiskap og friðing av teimum livandi ríkdómskeldunum í hinum opna havinum. Tann ásetingin segði, at har ið beinar linjur kundu nýtast, kundi fyri serstakar av hesum linjum dentur verða lagdur á fíggjarlig áhugamál, ið eru eyðkend fyri viðkomandi leið tá ið styrkin og týdningurin í hesum áhuga eru greidliga prógvað við nýtslu í langa tíð.

– Hesar treytir luku Føroyar. Uttan miðini – hjallin á sjónum – vóru tær neyvan bygdar, sigur Dánjal Nolsøe.

Dánjal Nolsøe *(føddur 1916) er ættaður úr Vági. Studentur 1933 frá Birkerød, løgfrøðiligt embætisprógv frá Keypmannahavnar lærda háskúla 1942. Eftir løgfrøðiprógvið hevði hann starv í Direktoratet for Vareforsyning, síðan í løgmálaráðnum. Málið var dómaraembæti. Í 1943 varð hann settur dómari í Vestara Landsrætti í Viborg, síðan dómari í Keypmannahavnar byarrætti. Frá 1964 til hann legði frá sær í 1986 hevur hann verið landsrættardómari við Eystara Landsrætt. Sum føroyingur og úrmælingur í løgfrøðini var hann sjálvskrivað umboð á havrættarstevnunum hjá ST. Hann hevur tikið lut í øllum teimum trimum havrættarstevnunum, í Genéve og New York, sum ST hevur fyrireikað (í 1958, 1960 og seinast árini 1972-82), alla tíðina umboðandi Føroyar. Har hevur hann útint dygdararbeiði. Og hann er limur í teirri felags føroysku-donsku nevndini, sum nú tingast við bretar um markið millum Føroyar og Bretland. Í mong ár var Dánjal formaður í Føroyingafelag í Keypmannahavn. Um sumrarnar hevur hann vitjað føðioyggjarnar. Sum ítriv fæst hann við at mála. Miklan áhuga fyri bókmentum hevur hann eisini, serliga enskum, fyrst og fremst Shakespeare.*

Og maður sat hann á miðhavsleiðum,
tá sást hann hyggjandi eygnahugur,
og herkti við, fekk hann fisk á borðið,
tá brá sær eyga mót oyum fjarum

at finna merki í fjallamiðum,
sum miðið goymdu at fjarum ættum.
So bar tað til, at eitt lív í búa
varð bornulea eftir fiskafrvgdum
til tess hvør farn, har fiskur svimur,
við vitum festist at Føroyalandi.
Og Føroyar vuksu til vídd og mátt
við verk og vísindi miðamannsins –

yrkir skaldið Sigurð Joensen um føroyska miðamannin – tað var føroyski útróðrarmaðurin – hann, ið troytti havmiðini – ið tryggjaði okkum søguligu rættindini og harvið tilverugrundarlagið, tá metast skuldi um fólkarættarligu kriterini og støða takast á ST-fundinum í Genéve.

Fiskimarkið verður flutt út á 200 fjórðingar

Við kongligari fyriskipan frá 24. apríl 1963 um »ændring i anordning om fiskeripolitiet i havet omkring Færøerne« varð fiskimarkið undir Føroyum 12. mars 1964 sett til 12 fjórðingar, roknað frá beinum og teimum longstu grundlinjunum. Málið hevði frammanundan verið viðgjørt á tingi í løgtingssetuni 1960.

Síðan varð fiskimarkið viðgjørt í løgtinginum í fleiri tingsetum: 1964, 1969, 1970, 1971, 1972 og 1973. Frá hesum viðgerðum var bert ein samtykt, frá 1969-tingsetuni, har samtykt var at heita á landsstýrið um at taka upp samráðingar við danska ríkisstýrið um at fáa friðað føroyska landgrunnin móti fremmandari fiskiveiði og annars allari trolveiðu.

Tann 2. august 1976 legði táverandi løgmaður Atli P. Dam uppskot fyri tingið um at flyta fiskimarkið út á 200 fjórðingar. Eftir 1. viðgerð 4. august varð málið beint í marknaðarnevndina. Málið varð samtykt við 2. viðgerð 11. august 1976 við 23-0 atkvøðum.

Sambært uppskotinum til samtyktar skuldi landsstýrið samráðast við ríkisstýrið um at fremja útflytingina í seinasta lagi 1. januar 1977 og eisini samráðast við ríkisstýrið um at siga upp sáttmálan við ymisk lond frá 18. desember 1973 viðvíkjandi fiskiveiði undir Føroyum.

Teir tríggir ST-havrættarfundirnir, ið tá høvdu verið, vóru sum nevnt ikki komnir til nakað endaligt úrslit fiskimarkinum viðvíkjandi. Óttin um, at tann 4. fundurin, sum skuldi vera í august/september 1976, ikki skuldi koma fram til eitt úrslit viðvíkjandi útflytan av fiskimarkinum, óttin fyri ovurfisking í heimasjógvi og tað, at summi lond sjálvi høvdu flutt ella fóru at flyta fiskimarkið út, hevði við sær, at Íslandi flutti út, Kanada hevði avgjørt at flyta út, tað sama høvdu USA og Noreg.

Hesar útflytingar komu at ávirka føroyskan fiskiskap á fjarleiðum og miðleiðum tann vegin, at fiskiskapur okkara kom at verða nógv skerdur. Og orsakað av útflytingunum var vandi fyri, at trýstið frá fremmandum fiskiførum á fiskastovnarnar undir Føroyum fór at økjast.

At verja fiskastovnarnar, at endurbøta fiskivinnuni tap, henni var fyri á øðrum fiskileiðum, fyri at tryggja fiskivinnuni veiðirætt í egnum heimasjógvi og fyri at standa sterkari í fiskimarkssamráðingum við onnur lond, helt landsstýrið stundina vera komna hjá føroyingum at flyta út fiskimarkið á 200 fjórðingar.

Har fjarstøðan til annað nærindisliggjandi land er minni enn 400 fjórðingar, skal markið setast eftir eini miðlinju, um ikki onnur serstøk avtala fyriliggur.

Fyri vestan er hetta land Ísland, fyri eystan Noreg og fyri sunnan Bretland. Millum Ísland og Føroyar er eingin serstøk avtala enn gjørd, men londini viðurkenna miðlinjuprinsippið. Føroyar og Noreg samdust um at nýta miðlinjuna sum mark í juni 1979. Tað eydnaðist at fáa semju eftir bert tveimum fundum.

Edmund Joensen, løgmaður:

– Ræðist ikki Haag

– Føroyingar hava so haldgóðar grundir fyri sínum sjónarmiðum í miðlinjuspurninginum, at spyrst einki úrslit burtur úr embætismannatingingunum, eigur politiski myndugleikin ikki at óttast fyri at lata altjóða dómstólin í Haag avgera málið

PÓL Á KLETTI

Í samrøðu við Sosialin mikudagin 25. oktober sigur Anthony Layden, embætismaður í bretska uttanríkisráðnum og fyrrverandi limur í bretsku nevndini, sum samráðst við føroyingar um markið millum Bretland og Føroyar, at føroyingar tapa at fara við málinum til Haag.

– Vit hava slept okkara upprunaliga kravi, og tit hava slept kravinum um miðlinju. Nú er ein endalig semja ikki langt burtur. Føroyingar vinna einki við at fara til Haag. Og tit fáa undir øllum umstøðum eitt stórt øki. Finna til bara eina keldu, kunnu tit gerast eitt Kuwait í Norðuratlantshavi, sigur Layden í samrøðuni við Sosialin.

Anthony Layden, embætismaður í bretska uttanríkisráðnum: – Føroyingar tapa at fara til Haag! Bretar hava slept sínum upprunaliga kravi, og føroyingar hava slept kravinum um miðlinju. Nú er ein endalig semja ikki langt burtur

Mynd: Sosialurin

Edmund Joensen, løgmaður: – Vit ætla at geva hesum samráðingunum ein kjans. Men vit sleppa ikki miðlinjuprinsippinum, og um so er at einki nøktandi úrslit spyrst, ræðast vit ikki dómstólin í Haag

Edmund Joensen, løgmaður, vísir avgjørdur aftur, at føroyingar hava slept miðlinjuprinsippinum í marknasamráðingunum. »Tað fer **ongantíð** at koma uppá tal. Vit koma framvegis at halda rimmarfast um miðlinjuprinsippið. Og spyrst eingin nøktandi loysn burtur úr verandi embætismannatingingum, eru vit ikki bangnir fyri at kæra málið inn fyri altjóða dómstólin í Haag at avgera,« sigur hann.

Hann sigur, at føroyingar við atliti til altjóða havrætt hava góðar grundir at halda fast um miðlinjuprinsippið, men vísir hinvegin á, at landsstýrið fegin vil hava eina samráðingarloysn heldur enn altjóða dóm, tí málsviðgerðin í Haag er sera drúgv, og meðan rætturin viðgerð málið kunnu bretar og føroyingar ongar avtalur gera.

– Semjast partarnir hinvegin, kann ein fáa úrslit, ið beinanvegin kunnu nýtast á skilagóðan hátt, sigur løgmaður.

Bretar krevja markið flutt so langt inn á føroyska landgrunnin, at Uffe Ellemann Jensen, fyrrv. uttanríkisráðharri, speiliga tók til, at fáa teir ynski síni eftirlíkað, kunnu føroyingar av Akrabyrgi spýta í bretskan sjógv.

Uppá fyrispurning, nær »dead-line« er, svarar løgmaður, at landsstýrið metir, at ein eigur at nýta ta tíð, tað tekur at røkka eini semju.

– Hetta hildu fyrrv. bretski uttanríkisráðharrin Douglas Hurd og eg gagna málinum best, tá vit hittust í Keypmannahavn í januar. Landsstýrið følir seg ikki at arbeiða undir trýsti. Vit hava sum er einki virksemi í gongd á leiðunum fyri sunnan og ætla tí at geva hesum samráðingunum ein kjans. Men harvið er ikki sagt, at vit ikki leingjast eftir einum úrsliti, sigur løgmaður.

Árni Olafsson, formaður í føroysku/donsku samráðingarnevndini:

– Matematiskt eru óendaliga nógvar útgávur av miðlinjuni

– Men vit hava ikki í marknasamráðingunum givið bretum nakra tilsøgn um at sleppa okkara miðlinjuprinsippi

PÓL Á KLETTI

Í juni 1979 sættaðust Noreg og Føroyar um miðlinjuna. Framvegis er eingin endalig semja gjørd millum Føroyar og Ísland, men bæði londini halda í hvør sínum lagi fast um eina miðlinju, sum umskarast. Enn hevur trupulleikin ikki verið so stórur, at partarnir hava hildið tað

Mynd: Dimi/Jens Kristian

Árni Olafsson: – Tað er ikki rætt at seta eina dead-line bara fyri dead-line skuld – við teirri risiko, at ein so knappliga uppdagar, at ein kortini ikki gav sær nóg góðar stundir til at finna loysnina. Men sjálvur dugi eg ikki at síggja annað enn, at tað verður beint fyri nýggjár ella beint aftaná, at greiði fæst á, um egg ella ungi spyrst burtur úr verandi tingingum

vera neyðugt at kalla til tingingar um eitt endaligt mark.

Einir 20 fundir hava verið millum Føroyar-Danmark og Bretland um markið. Bara tveir fundir vóru millum Føroyar-Danmark og Noreg í 1978/79 um markið. Samráðingarnar millum Írland og Bretland um markið vóru rættiliga drúgvar. Í tali nærkast okkara teimum.

Eftir er so Bretland. Fleiri fundir hava verið millum Bretland øðrummegin og Føroyar/Danmark hinumegin um henda spurning. Tingingarnar eru enn ikki lidnar. Og hvørt henda træta endar í sátt partanna millum ella endar fyri altjóða dómstólinum í Haag, verður helst avgjørt um nýggjársleitið.

Meðan tað áður bert varð talan um fiskatilfeingi í tí havøki, fiskimarkið fevndi um, er nú talan um ráevni í undirgrundini. Og oljan er dýr!

Heimildir:

Poul Petersen: Nú leggja teir undir seg sjógvin. Útvarpsfyrilestur 1977
Sigurð Joensen: Miðamaðurin. Eg stoyti heitt I
Jógvan Dánjalsson: Trolaratátturin. Yrkingar
Dánjal Nolsøe: Fiskimarkið. Fróðskaparrit 1964
Gongu Rólvs kvæði. Gyltabók
Berlingske Tidende, 12. februar 1986
Jyllands Posten, 12. februar 1986
Løgtingstíðindi 1898, 1964, 1969, 1971, 1972, 1973, 1976 og 1977
Samrøða við Árna Olafsson
Upplýsingar frá Dánjal Nolsøe

Sambært boðskrivi til donsku ríkisstjórnina í desember 1976 skjýtur bretska stjórnin upp, at fiskimarkið verður sett samsvarandi miðlinjuprinsippinum. Í svari sínum sigur danska stjórnina seg góðtaka tað. Síðan hava báðir partar í hvør sínum lagi kunngjørt síni sjónarmið um hvussu teir halda, at miðlinjan skal setast.

– Tá kemur undan kavi, at miðlinjurnar, hvør parturin skjýtur upp, umskarast. Partarnir hava so aftur havt boðskrivaskifti í 1977/78, har teir gera hvørjum øðrum greitt á hvørjum øki, teir ikki kunnu semjast um hvussu linjan skal setast. Okkara sjónarmið er so, at tað í prinsippinum er avgjørt, at markið skal vera miðlinjan, og at tað í øðrum lagi er staðfest, hvar vit eru ósamdir og harvið eisini óbeinleiðis hvar vit eru samdir – nevniliga á øllum teimum økjum, linjurnar ikki umskarast, sigur Árni Olafsson, formaður í donsku/føroysku samráðingarnevndini.

Bretar hava lyndi til at fáa samráðingarnar at snúgva seg bara um landgrunsmark, ikki um fiskimark. Árni Olafsson sigur, at danska-føroyska samráðingarnevndin undir samráðingunum við bretar hevur víst á, at fiskiskapurin hevur so stóran týdning fyri Føroyar, at ein ikki kann síggja burtur frá fiskimarkinum – í øllum førum í tann mun, eitt landgrunsmark kann ávirka fiskirættindini.

– *Tað heilt vanliga er, at landgrunsmark og fiskimark fylgjast?*

– Í øllum førum har, dómstólurin hevur havt eitt orð at siga. Seinast hann hevði høvi at taka støðu var í Grønland-Jan Mayen-málinum. Danmark metti, at ein linja kundi brúkast til alt meðan Noreg vísti á, at talan var um tvær ymiskar linjur, eina fyri landgrunnin og eina fyri fiskimarkið. Juridiskt er stórur munur á hesum báðum fyribrigdunum. Dómstólurin gav norðmonnum viðhald, at tvær linjur skuldu vera, ið skuldu fylgjast. Dómstólurin setti so eina linju, ið varð flutt. Lagt varð út við eini miðlinju millum Grønland og Jan Mayen. Tann linjan varð flutt eystureftir. Syðsti triðingurin av henni, har